

שמות י"ד

שאלות של אסטרטגיה

השאלות המרכזיות שלהן נבקש לתת מענה בלימוד פרק י"ד, הן גם שאלות שמוצע לפתוח בהן את הלימוד:

א. מה היו מטרותיו של אלוהים בקריעת ים סוף?

ב. האם הדרך בה נוקט אלוהים להשגת מטרותיו היא נכונה?

ג. האם המטרות הושגו?

דיון בשאלות הללו יתעשר ויתרחב גם מתוך עיסוק בשאלות טקסטואליות שמעורר פרק י"ד, שבהן נפתח העיסוק בפרק. ניסיון להתמודד עם שאלות אלה יקדם את הבנת המגמה של סיפור יציאת מצרים – הן הקול הרם והמפורש המכריז על מגמה זו והן קול מלווה נוסף.

יחידה זו נסמכת על המאמר:

בן נון יואל, "דרך ארץ פלשתים מול דרך המדבר ים סוף מקור האיסור לחזור מצרימה ומשמעותו", **מגדים** ג' תשמ"ז, עמ' 21 – 32.

א. פִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן-יִנְחֵם הָעַם בְּרֵאתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרֵימָה (י"ג 17) – וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ... כִּי טוֹב לָנוּ עֲבַד אֶת-מִצְרַיִם (י"ד 10 – 12): הנימוק לעזיבת דרך הפלשתים (פן ינחם העם בראותם

מלחמה) אינו עומד במבחן המציאות

בשמות י"ג 17 נאמר:

וַיְהִי בְשַׁלַּח פְּרָעָה אֶת-הָעַם וְלֹא-יִנְחֵם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן-יִנְחֵם הָעַם בְּרֵאתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרֵימָה. דרך ארץ פלישתים היא הדרך הקצרה ממצרים

לארץ כנען ועוברת קרוב לחופי הים התיכון בצפון סיני. אולם אלוהים לא מוביל את העם בדרך זו, בנימוק שאם ילכו בה ימצאו במלחמה – מול תושבי כנען, או מול הפלישתים בטרם יהיו מוכנים לכך. מלחמה זו תייאש אותם והם ירצו לשוב למצרים. וכך כותב הרמב"ם על הסיבה למהלך זה:

והוא שנאמר: ולא נחם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא [כי אמר אלוהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושובו מצרימה]. ויִסָּב אלוהים את העם דרך המדבר ים סוף (שמות י"ג, 17-18)... התעה אותם מדרך המלך, שהיתה מְכֻנֶּת מראש, אל דרך אחרת - מתוך ציפיה למה שלפי הטבע לא היה ביכולת גופיהם... שאין מְטָבֵע האדם שיתחנך על שרות של עבדות בחומר ובלבנים ובמה שדומה להם ואחרי-כן מייד ירחץ את ידיו מלכלוכם ויילחם

בבת-אחת בילידי הענק (במדבר י"ג, 22, 28).

(מורה נבוכים פרק ג' ל"ב)

העם איננו כשר עדיין לעמוד בגבורת המלחמה, מסביר הרמב"ם, ועל כן, מסב אלוהים את בני ישראל דרך המדבר וים סוף, כדי לא להעמידם במצב של לחימה מול ילידי הענק היושבים בכנען. השאלה המתעוררת היא – האם זה לא בדיוק מה שקרה?! אמנם ה' לא הוליך את בני ישראל דרך ארץ פלישתים, אך במלחמה בודאי ובוודאי שנתקלו – אל מול המצרים הרודפים אחריהם; ואמנם, תגובת העם היתה בדיוק מה שה' ניסה למנוע – פחד וחרטה על יציאת מצרים: וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה הַמַּבְלִי אֵין-קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בַּמִּדְבָּר מֵה-זֹאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם. יב הלא-זה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר חַדְל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת-מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבַד אֶת-מִצְרַיִם מִמֵּתְנוּ בַּמִּדְבָּר (שמות י"ד 11 – 12). אם כך, לשם מה הסיבוב ולשם מה העיקוף, כפי שהמפה שלהלן מבקשת להדגים (על פי אחת התיאוריות)? מדוע לא ללכת בדרך הקצרה וכשם שעשה ה' ישועות אל מול המצרים, כך יכול היה לעשות ישועות אל מול הפלישתים או הכנענים.

ב. שאלה נוספת: למה לחזור אחורה? ולמה ללכת ממצרים לכנען דרך מעבר מים?

שאלה זו מתעוררת מההנחיה האלוהית שבתחילת פרק י"ד:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. ב דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבוּ וַיֵּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַעַל צְפֹן נִכְחוּ תַחְנוּ עַל-הַיָּם. בני ישראל שחנו בסוכות ונסעו לאיתם כבר נכנסו למדבר הקרוי היום חצי האי סיני; בהעדרה של תעלת סואץ (שכרייתה הסתיימה ב 1869) אין צורך בחציית ים כדי להיכנס לסיני

מחלקה הצפון מזרחי של מצרים. תמוה על כן שבני ישראל מקבלים הנחיה אלוהית לחזור (וַיֵּשְׁבוּ) ולחנות על אחד מאגמי האזור ולהימצא במצב שבין המצרים למים.

על נכונותם של בני ישראל לקיים את ההנחיה האלוהית הזו הם קיבלו ציון לשבח מחז"ל שראו באירוע זה את כוונת דברי ירמיהו (ב' 2):

דבר גדול עשו ישראל, כדאי היא האמונה שהאמינו בי, שאקרע להם את הים, שלא אמרו למשה: היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידנו מחיה לדרך, אלא האמינו והלכו אחרי משה, עליהם מפורש בקבלה: הלוך וקראת באזני ירושלם לאמר: זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה... (מכילתא על שמות י"ד)

שתי שאלות הועלו – על הדרך הארוכה (לא דרך ארץ פלישתים) ועל העמדת בני ישראל בין צבא פרעה לבין מאגר מים. שתיהן נוגעות להנחיות האלוהיות, ומשום כך מעלות תהייה באשר למגמותיו של ה' ובאשר לתכלית יציאת מצרים.

המגמה המפורשת

נראה כי לפחות לשאלה השנייה יש מענה ברור הנאמר בפרק י"ד במפורש: **וְאֶכְבְּדָהּ בְּפִרְעָה וּבְכָל-חִילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי ה' וַיַּעֲשׂוּ-כֵן** (פס' 4). הרעיון חוזר פעם נוספת בפס' 17: **וְאֶכְבְּדָהּ בְּפִרְעָה וּבְכָל-חִילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפִרְשָׁיו, וְשׁוֹב בְּפִס' 18: וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי ה' בְּהִכְבְּדִי בְּפִרְעָה בְּרִכְבּוֹ וּבְפִרְשָׁיו.** הרעיון שה' מפליא מכותיו במצרים מתוך מגמה שיכירו בכוחו, יכבדו אותו ו **וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי ה'**, חוזר לכל אורך הפרקים שקדמו לפרק י"ד, כך למשל ז' 5, ח' 18, ט' 14, 16 ועוד.

אבל, האם לא הושגה המטרה לאחר עשר מכות? האם לא רומזים לכך דברי פרעה למשה ולאהרון, והתנהגות המצרים לאחר מכת בכורות: **קוֹמוּ צְאוּ מֵתוֹךְ עַמִּי גַם-אֲתֶם גַּם-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִכוּ עִבְדוּ אֶת-ה' כְּדַבַּרְכֶם. לֹב גַּם-צְאֲנָכֶם גַּם-בְּקִרְכֶם קָחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וְלִכוּ וּבְרַכְתֶּם גַּם-אֹתִי. לֹג וַתִּחַזַק מִצְרַיִם עַל-הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן-הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ פְּלֹנוּ מֵתִים (י"ב 31 – 33).**

נראה כי המטרה הושגה במלואה רק רגע לפני טביעת המצרים בים באמרם בפה מלא ובמפורש: **אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ה' נֹלְחֵם לָהֶם בְּמִצְרַיִם (י"ד 25).**

אם כך ה' רצה לפתות את פרעה, שכבר הסכים לאחר מכת בכורות לשלח את בני ישראל, בכל זאת לרדוף אחרי עבדיו. ה' ביקש ליצור נסיבות בהן נראה כאילו בני ישראל נבוכים בארץ, אינם מצליחים להיכנס אל המדבר המאיים, והם נמצאים על שפת הים: **וְאָמַר פִּרְעָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִים הֵם בְּאָרֶץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר (י"ד 3),** ואמנם התכנית מצליחה, ופרעה וחילו רודפים אחרי בני ישראל הנתפסים עתה בעיניהם כבורחים, אף שהמצרים עצמם הם אלה שמיהרו לשלחם: **וַיֵּגֵד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעַם וַיִּהְפֹּךְ לִבָּב פִּרְעָה וַעֲבָדִיו אֶל-הָעַם וַיֹּאמְרוּ מֶה-זֹּאת עֲשִׂינוּ כִּי-שָׁלַחְנוּ אֶת-יִשְׂרָאֵל מֵעִבְדֵנוּ (י"ד 5).** וזאת בניגוד לדחיפות בה זרזו את בני ישראל לצאת במכת בכורות: **וַתִּחַזַק מִצְרַיִם עַל-הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן-הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ פְּלֹנוּ מֵתִים (שמות י"ב 33).**

אם כן, ברור מדוע תכנן אלוהים להסיג את בני ישראל מהמדבר שאל גבולו הגיעו, והורה להם לחזור ולחנות על שפת הים. הוא ביקש שהמצרים יראו בבני ישראל היוצאים מארצם ברשותם, נבוכים וחסרי אונים ויבקשו לרדוף אחריהם להשיבם. אז תתקבל מלוא הכרתם וידיעתם את כוחו של ה'.

אולם, מדוע מוביל ה' את ישראל בדרך הארוכה בנימוק שאינו עומד במבחן המציאות, של מניעת מלחמה מבני ישראל? פתרון לשאלה זו נבקש למצוא במגמה הנוספת של תכנית האלוהית ליציאת מצרים.

המגמה הנוספת

אמנם אנו מכנים מגמה זו "נוספת" כי נוכחותה בסיפור, הן בפרקים הקודמים והן בפרק י"ד, פחות בולטת, אך גם היא מצויה בו במפורש. המגמה הנוספת מושמת בפיו של משה האומר בפס' 13: **אַל-תִּירָאוּ הַתִּיַצְבוּ וְרָאוּ אֶת-יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת-מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרֹאֲתָם עוֹד עַד-עוֹלָם.**

מה פירוש המשפט **כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת-מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לְרֹאֲתָם עוֹד עַד-עוֹלָם?** שאלה זו יכולה להפיק תשובות שונות. למשל:

◊ בני ישראל לא יוסיפו לראות את המצרים הרודפים אחריהם – הם ימצאו את מותם.

◊ בשל דמיון הלשון לצו בדברים: **רַק לֹא-יִרְבֶּה-לּוֹ סוּסִים וְלֹא-יִשִּׁיב אֶת-הָעַם מִצְרַיִם לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּסֵי וְה' אָמַר לָכֶם לֹא תִסְפוּ לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד (י"ז 16).** יש הסבורים כי כאן מקורו של הצו ומשמעות דברי משה בשמות י"ד 13 היא – לא תוסיפו לרדת מצרימה.

◊ אפשרות נוספת להבין את דברי משה בשמות י"ד 13 היא – הדרך שבה ראיתם את המצרים היום, כמשעבדים, כחזקים – כך לא תראו אותם עוד.

לפי האפשרות השלישית המגמה של ההליכה בדרך ים סוף לא באה למנוע מלחמה באשר היא מלחמה. אלוהים מעוניין במלחמה, אבל עם מצרים ולא עם הפלישתים או עם עמי כנען; לכך עם ישראל עוד לא בשל. מטרת ההליכה בדרך ים סוף היא להוביל את עם ישראל למלחמה אל מול המצרים, כדי שיראו במפלתם וישתחררו לא רק מהעבדות הפיזית אלא גם מתחושת העבדות הפנימית ומהיראה מפני נוגשיהם בעבר.

וכך כותב יואל בן נון על הסבת בני ישראל מדרך פלשתים דרומה:

תבליטיו של פרעה סתי ה' I ... הראו כי דרך החוף של צפון סיני ... היתה דרך צבאית בפיקוח צבאי ממלכתי, ולאורכה מצודות מצריות מבוצרות

דרך ארץ פלשתים היתה דרך ממלכתית צבאית שמצרים שלטה בה כמו בחלקים רבים של כנען עצמה. אילו הלכו בני ישראל בדרך ארץ פלשתים, היו מוכיחים בכך התנהגות טובה וידידותית כלפי פרעה, והכרה בהמשך חסותו עליהם. במעבר הגבול היו מציגים את אישורו של פרעה כדין וכן בכל מצודה בדרך. מפקדי הצבא המצרי היו מצדיעים ומרימים להם את המחסום, ואח"כ מדווחים לפרעה כי נתיניו, בני ישראל, עברו אצלו עפ"י רשותו. גם בני ישראל היו שולחים מכתבי הוקרה מתאימים. בכל מקרה שבו היו נתקלים בבעיה כלשהי, ובעיקר במלחמה, היו שולחים אל פרעה מכתבים בנוסח שכתבו אליו מלכי כנען בתקופה ההיא...

אילו יצאו ממצרים בדרך זו, לא היה פרעה רודף אחריהם כלל. הוא היה יכול לתת להם בארץ כנען את איזורי החר ולתפוח אותם לסוכניו, נושאי ריבונותו שם. בשעת מלחמה היה העם מתנחם על עצמאותו ושם מצרימה להתנהג כבני חסותו של פרעה. יציאה כזו ממצרים היתה שונה לחלוטין מכוונת ההתגלות למשה

בשם ה'. עם של עבדים בני חסות, שעבר מגושן לכנען, ניצל אמנם מעבדות קשה, אבל לא יצא לחירות כלל; עם כזה איננו יכול לקבל את התורה, מפני שאיננו ריבוני, ואין השכינה שורה בו. מלכות ה' אפשרית רק אחרי פריקת עול שעבדו מלכויות... כל נבואת משה והנהגתו ומתן תורה בכלל זה, באו רק מכוח העצמאות המלאה מפרעה. לכן היה הכרח להובילם דרך המדבר ים סוף אל מרדף, אל מלחמה, אל ההצלה והשירה, אל העצמאות המלאה – "לא תסיפו לראתם עוד (בעיני עבדים) עד עולם". (בן נון יואל, "דרך ארץ פלשתים מול דרך המדבר ים סוף מקור האיסור לחזור מצרימה ומשמעותו", **מגדים** ג' תשמ"ז, עמ' 25, 31 - 32)

האם הבנה זו של המשפט לא תספּו לְרִאֲתֶם עוֹד עַד-עוֹלָם בִּאֵה לִידֵי בִיטוּי בְּכַתוּב?

הצענו לעיל קריאה לפיה, מטרתה של יציאת מצרים היא חינוכית ומכוונת לא רק כלפי המצרים שיכירו בה'. התכנית האלוהית מכוונת גם כלפי בני ישראל, על מנת שיראו את המצרים בתבוסתם המוחצת, לצורך שינוי פנימי אצל בני ישראל ושחרור נפשי משיעבוד מצרים. נראה שניתן לאסוף בפרק ראיות לכוונה אלוהית זו, בעיקר דרך השורשים ר.א.ה וי.ר.א:

א. פעמיים בפרק רואים בני ישראל ויראים – בפעם הראשונה את המצרים וְיִשְׂאוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסְעִים אַחֲרֵיהֶם וְיִירָאוּ מְאֹד (פס' 10). זהו שיא השיעבוד הנפשי, זהו הרגע בו פונה העם אל משה ורוצה לשוב למצרים: וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה הַמְּבִלִי אֵין-קִבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוֹת בְּמִדְבָּר מֵה-זֹאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם. יב הֲלֹא-זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר חַדְל מִמָּנוּ וְנַעֲבֹדְךָ אֶת-מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבַד אֶת-מִצְרַיִם מִמֵּתָנוּ בְּמִדְבָּר (פס' 11 – 12). בפעם השנייה מושא הראיה והיראה הוא ה': וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת-ה' וַיֹּאמְינוּ בֵּה' וּבַמֹּשֶׁה עַבְדּוֹ (פס' 31). על פניו נראה, אפוא, כי התהליך הצליח.

ב. בני ישראל רואים את היד החזקה של אלוהים. לשם מה היה צריך העם לראות, על פי הפסוק שקודם לכך את המצרים מתים? וַיֹּשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת-יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת-מִצְרַיִם מֵת עַל-שֵׁפֶת הַיָּם (פס' 30)? נראה כי ראייה זו היא בשירות המגמה לשנות את תפיסתם של בני ישראל את המצרים. המטרה בראיית הרכב והפרשים מוטלים מתים על שפת הים, היא לצרוב מראה זה בתודעתם של בני ישראל; המצרים ייזכרו מעתה לא כנוגשים, משעבדים רבי כוח, אלא כמותם כתוצאה ממעשי ה'.

האם המגמות הללו מושגות?

לעיל ראינו שגם המצרים וגם בני ישראל שינו את עמדותיהם: המצרים הבינו סוף כל סוף שה' נלחם לבני ישראל ושהוא העומד מאחורי תבוסתם (שמות י"ד 25), ובני ישראל רואים את ידו החזקה של אלוהים ויראים אותו, תחת יראת המצרים (פס' 10, 31).

מה שמקשה לראות בתהליך זה הצלחה גורפת, לפחות לגבי מצרים, הוא התנהלותם של המצרים בעת הרדיפה. אי אפשר שלא לתהות על התנהגות המצרים בקראנו בפס' 23: וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כָּל סוֹס פְּרָעָה רֶכָבוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל-תּוֹךְ הַיָּם. הנסיבות מוזרות ומטילות אימה – יש ענן המסתיר את בני ישראל, הלילה מואר (פס' 19 – 20), הים נבקע ועומד כחומה מימין ומשמאל. איך לא פחדו המצרים? איך לא הבינו שזה הרגע שבו כדאי לשוב על עקבותיהם? איך לא הבינו בשלב זה, לפני דהירתם אל תוך המים, כי ה' נלחם לבני ישראל? השאלה עולה

בחריות בזכרנו כי המצרים כבר לקו עשר מכות קשות. איך לא הבינו שהתופעות המתרחשות הן על טבעיות ומקורן באל שכבר הכה חזור והכה? לאחר כל מה שעבר על המצרים בעימותם עם בני ישראל, עדיין אין הם מכירים בכוחו של ה' ואינם יראים מלהיכנס למלחמה שמעורבותו העל טבעית בה ניכרת. על כן, אנו תוהים האם השיטה עובדת? האם היא עובדת לא רק רגע לפני שמוצאים המצרים את מותם?
האם לגבי בני ישראל קל יותר לראות ההצלחה? האם האותות והמופתים אכן חוללו שינוי? נבדוק עניין זה כבר בפרק הבא ולאורך הפרקים שאחריו.

בני ישראל אל מול ים סוף ונחשון בן עמינדב במדרש חז"ל

בדיון בפרק י"ב עמדנו על כך שלראשונה מאז החלו מכות מצרים, מצטווים משה ואהרן להעביר דברים המופנים אל עם ישראל ולא אל פרעה. עדת ישראל מצטווה להיות פעילה, ומוטלות עליה משימות להכנה לקראת ליל יציאת מצרים, ולהתנהלות העם בליל היציאה ובעקבותיו. גם בסיפור נס קריעת ים סוף, שהוא אולי הגדול ביותר שאירע לעם ישראל, נדרשים בני ישראל לפעולה. כזכור מסיג ה' את העם ומעמידו בין הים לבין המצרים הרודפים. בני ישראל צועקים בייאוש ובחוסר אונים ואף משה ככל הנראה קורא אל ה', המגיב אליו ואומר: **מִה-תִּצְעַק אֵלַי דְבַר אֶל-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ. טז וְאַתָּה הָרַם אֶת-מִטְּךָ וְנָטַה אֶת-יְדֶךָ עַל-הַיָּם וּבָקְעֵהוּ וַיָּבֹאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה** (שמות י"ד 15 – 16). המילה החשובה לעניינינו היא **וְיִסְעוּ**. בני ישראל נדרשים לפעולה אקטיבית – להיכנס לתוך הים. נשים לב לסדר – **וְיִסְעוּ**, ורק אחר כך משה ירים את מטהו והים ייבקע. ובכל מקרה, יש פחד עצום גם בנסיעה אל תוך התהוות תופעה מפחידה ועל טבעית של מים מתערבלים ומתחילים להיפך לחומה מימין ומשמאל.

כיצד הגיבו בני ישראל?

במסכת סוטה מסופר:

רבי מאיר אומר - כשעמדו ישראל על הים היו שבטים מנצחים זה עם זה. זה אומר: 'אני יורד תחלה לים', וזה אומר: 'אני יורד תחלה לים' ... אמר לו רבי יהודה - לא כך היה מעשה אלא, זה אומר: 'אין אני יורד תחילה לים' וזה אומר: 'אין אני יורד תחילה לים'. קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחילה. (סוטה ל"ו ע"ב ל"ז ע"ב)

וכך נכתב על המדרש באחד מאתרי האינטרנט התולה את המחלוקת בתפיסות עולם שונות:

... בין הגישה האופטימית של רבי מאיר שמשוכנע בגדלות רוחם של יוצאי מצרים שנאבקו להתנדב ולהיות ראשונים, אל מול הגישה המפוכחת, אולי מעט צינית, של רבי יהודה שבתוך עמו הוא יושב ולכן מציג מציאות של פחדנות והססנות אל מול מצוקת המרדף, מציאות בה ההעזה היא מצרך נדיר המצדיק צל"ש בדמות הנצחה לשונית.¹ נשמע מוכר, לא?

(<http://www.notes.co.il/oren/22304.asp>)

מיהו נחשון בן עמינדב? אדם זה נזכר 10 פעמים במקרא ותמיד במסגרת רשימות – רשימות יחס בשמות ו, דב"ה"א א' ב, רות ד', ברשימת מפקדים – במדבר א, או ברשימת קרבנות – במדבר ז'. הוא ינו נזכר כלל בפרקנו – הפרק בו התרחש האירוע שנחשון, על פי חז"ל, גילה בו תעוזה רבה.

¹ כוונתו לביטוי "קפיצה נחשנית".

נחשון בן עמינדב היה נשיא לשבט יהודה (וְנָשִׂיא לְבְנֵי יְהוּדָה, נְחֻשׁוֹן בֶּן-עַמְיַנְדָב במדבר ב' 3) ואף שהוא תמיד חלק מרשימה, חלק מקבוצה, הקצו לו חז"ל מקום של כבוד בתפקודו הייחודי והאינדיבידואלי כמי שקפץ קפיצה נועזת כנגד כל החששות, הסיכונים והלך הרוח של העם שסביבו.

נחשון זה זכה שממנו יצא דוד המלך, כמסופר בסוף מגילת רות: וְאַלֶּה תוֹלְדוֹת פְּרָץ, פְּרָץ הוֹלִיד אֶת-חֶצְרוֹן. יט וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת-רָם, וְרָם הוֹלִיד אֶת-עַמְיַנְדָב. כ וְעַמְיַנְדָב הוֹלִיד אֶת-נְחֻשׁוֹן, וְנְחֻשׁוֹן הוֹלִיד אֶת-שִׁלְמָה. כא וְשִׁלְמוֹן הוֹלִיד אֶת-בְּעָזָה, וּבְעָזָה הוֹלִיד אֶת-עוֹבֵד. כב וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת-יִשָּׂי, וְיִשָּׂי הוֹלִיד אֶת-דָּוִד. על-שם המעשה שייחסו חז"ל לנחשון, נולד הביטוי "קפיצה נחשונית", שמשמעותו קפיצה נועזת, חלוציות, ראשוניות. מבצע צבאי, יחידות מובחרות ואף מטוס קרויים "נחשון" חלקם גם בזיקה למשמעות זו.

הרחבה: קפיצה נחשונית ומשמעותה בחיינו

ניתן לראות בקפיצה הנחשונית פריצת דרך ראויה לשבח ולחיקוי וניתן לראותה גם באור פחות הרואי. לשתי הפנים של קפיצה זו מתייחסים ברשת:

קפיצה קוונטית ומלהיבה המדלגת בבת אחת על מכשולים ותהומות

החוכמה הרווחת גורסת ששינויים מהירים הם מסוכנים. יחד עם זאת, גישה כזו לשינוי יכולה גם ליצור מגבלה וכובד. זו גישה שעלולה לעיתים קרובות לטמון בחובה את זרעי ההפסד והבינוניות. ישנם רגעים בהם נדרשת תנועה מסוג שונה לגמרי - תנועה של זינוק קדימה [...] תנועה של קנגורו היא זינוק כזה של שינוי: קפיצה קוונטית ומלהיבה המדלגת בבת אחת על מכשולים ותהומות ומציבה אותנו במקום חדש לגמרי. מבט על המבנה ואופן התנועה של הקנגורו הוא השראה לכל מי שרוצה שינוי. ראשית, אלה הרגליים החזקות. ברמה הסמלית הרגליים מחברות אותנו לקרקע, למציאות ולחומר. זינוק אל החלום חייב להיעשות מתוך קרקע יציבה, מתוך ראיית המציאות. יש לדעת מהי אפשרות מאתגרת לעומת מה שהוא בלתי אפשרי (לפחות בטווח הנראה לעין). שנית, נדרש בסיס. בכל כף רגל יש חמש אצבעות. חמש הוא מספר המסמל בסיס חזק. ההקבלה היא הבנה ביחס לטיב המקום ממנו אנו יוצאים לדרך. מהם האידיאלים, האמונות, וההתנהגויות שאנו רגילים ליישם? מהי הנוסחה המנצחת שלנו, זו שהביאה אותנו עד הלום אך גם מגבילה את התקדמותנו מכאן והלאה? הבנה זו דורשת תהליך של חקירה עצמית נוקבת, על מנת לראות בבהירות את הדברים כפי שהם, כולל, ובמיוחד, את העובדות על עצמנו והמגבלות הלא נעימות שלנו. שלישית, המהירות. בשלב התנועה נע הקנגורו במהירות רבה ביותר. הוא אינו עוצר כדי לחשוב לאן, הוא ממוקד ומאפשר לאינסטינקטים להוביל אותו. ואנחנו, במקום לעצור ולחשוב על כל צעד ושעל לפרטי פרטים עלינו לאפשר לעצמנו במצבים כאלה לקבל הדרכה מהאינסטינקטים ומהבטן, לאזן את הידע השכלי עם אמונה [...] משמעות "רוח הקנגורו" היא לזנק באמצעות קפיצה אחת גדולה קדימה מעל כל המכשולים והפחדים שמנעו מאיתנו עד כה לממש את חלומותינו. תנועת הקנגורו הוא תנועה של התלהבות, שמחה והרפתקה. חיית הקנגורו מאתגרת אותנו להעיז ולזנק אל הבלתי-נודע (עם הפחד או בלי הפחד) על ידי חיבור לקצב הפנימי והידע האינטואיטיבי [...] (מעובד על פי: "שינוי וצמיחה אישית דרך 'קפיצת הקאנגורו'", תמר יואל, 2009. מתוך דף לימוד של מזרח שמש באתר מדרשת (<http://midreshet.org.il>))

מעשה חד פעמי מבריק או תורת המתמיד?

אחת מהתופעות המדהימות ביותר ביציאתם ממצרים, טרם בניית עם ולפני הפיכתם של המובילים למנהיגים היתה התנהגותו הנפלאה ובעלת העזה של נחשון בן עמינדב, איש אמיץ זה יצא ראשון מכל העם כדי להיכנס לים סוף, לברוח מהמצרים הרודפים אחריהם לנוע בשביל- בדרך שנוצרה בתוך הים ...

"והמים להם חומה מימינם ומשמאלם". איש אמיץ היה נחשון בן עמינדב, הוא לא הוזכר לפני כן במקרא, מקורות חז"ל שואלים האם לאדם נמרץ זה מגיע שיר הלל ושבח? האם לשאתו על כפיים על התנהגותו המדהימה? המעשה היה כמובן בעל ערך מדהים, אך האם זו הדוגמא- שצריכה להנחות אותנו בהליכותינו, בהתנהגותנו או בהשפעתנו כמנהיגים- מובילים? מעשהו ראוי לכל תהילה, אך האם זו הדוגמא שעלינו ללמוד ממנו ולהרבות עליו שיר הלל ושבח.

שאלה נוספת המטרידה אותנו, האם זו הדוגמא שצריכה להנחות דרכנו בלמידה על מנהיגות? על עשייה איכותית, על בניית עולם יותר טוב? אנסה להבהיר- מדוע התנהגותו האמיצה של נחשון בן עמינדב, חשובה, ערכית, מדהימה, אך לא היא הדרך היחידה שצריכה להנחותנו בעמלנו החינוכי הערכי והחברתי לבניית עולם טוב ומערכת חינוכית עמוקה ויעילה.

העשייה החינוכית בנויה כולה על תכנון, בניית חזון, יעדים ומטרות, בהמשך קיים הצורך החיוני ביותר ביציקת תוכנית- לתהליך אמיתי וממושך ואיתן בעוצמתו כדי להפנים לתוכנו כל היעדים שתוכננו, כפי שהרמב"ם מציין- על השלב החשוב והראשון בחינוך- ההרגל, התרגול, השינון.

בודאי שיש חשיבות גדולה מאוד, לאנשי החינוך, מפקחים מנהלים ומורים, בעלי חשיבה יצירתית, ההוגים ויוזמים רעיונות יוצאי דופן- איכותיים ומרתקים. המה צריכים לזכות כמובן במילה טובה, בהערכה על החדשנות ותהליכי השינוי, אך האם "פרס חינוך" מגיע למי שמעלה חשיבה מעמיקה כדי לכבוש היעדים, או למי שמפעיל מוח חושב ואיתן הפועל לאורך זמן- כדי לכבוש כל יעד ולהגיע לכל מטרה מתוכננת? בתחילת עבודתי כמפקח צעיר, הוזמנתי רבות לאירועים- במוסדות החינוך, המסיבות, החגיגות, החידונים, והתחרויות היו ברמה נפלאה ומצוינת, לאחר כל מופע- זכה בית הספר לקבלת מכתב מלבב ומעולה על ביצוע האירוע להפליא.

לאחר זמן- גיליתי תופעה מדאיגה שהדירה שינה מעיני וגרמה לי לשנות מדרכי זו.

בבדיקה יסודית איתנה שביצעתי בכל בתי הספר, בכל הכיתות ובכל מקצוע, התבררה לי תמונה עגומה לעיתים. התברר שחלק..חלק..מהמוסדות בהם בוצעו האירועים המרשימים, הקצו זמן רב לעיתים חודשים...להכנת האירועים המדהימים. אך בחודשים אלו זנחו כמעט לחלוטין את הלמידה ההישגים, הערכית, התורנית והחברתית. ההתמקדות באירוע שהיה כאמור מדהים ומרשים, היתה אל מול חינוך לקוי, מה עדיף? שאלתי עצמי! למי מגיע התהילה, המכתב המלבב והאיכותי- למבצע אירוע חד פעמי? או למי שעמל בחינוך ברצינות ובשקדנות לאורך זמן? האם נחשון בן עמינדב זכאי לפרס, או למי שבמשך עשרות שנים הנהיג, השפיע, הוביל את שבטו להישגים במגוון תחומים. האם חוני המעגל על מעשהו הנפלא זכאי לפרס? או שמא מי שנוטע חרובים שיתנו פריים בעוד שבעים שנה?

כמובן, שיש צורך ביצירתיים בהוגים וביוזמים למיניהם, אך חובה עלינו לעודד להחמיא ולטפח מנהיגות אנשים שתבצע כל העמל החינוכי הערכי והחברתי לאורך זמן.

האם רעיון מדהים של נער מנהיג ראוי להערכה יותר ממנהיג נוער העושה מלאכתו ללא הרף במשך שנים? האם יוזמה יצירתית של תלמידים מנהיגים עדיפה על תלמידים- גומלי חסד, עושי צדקה, המסייעים לזקנים, לתשושים לנצרכים במשך שנים?

האם תלמיד מבריק בכיתה- בהעלאת רעיון חדשני לחלוטין ראוי יותר להערכה מאשר התלמידים המצוינים המתמידים, השקדניים, החברותיים, המסייעים לכל חבר בכיתה, המסייעים לחבריהם החלשים?...

האם מעשה חד פעמי מבריק- ראוי מעל לכל הכבוד או תורת המתמיד... (דבריו של ד"ר יחיאל שרמן מתוך אתר מאמרים <http://www.articles.co.il>).